
SZEITZ János

Az alkotó „andragógiai lét”

Tanulmányom előzményeiről

Az utóbbi másfél, két évtizedben egyre több, az andragógiát tárgyaló tanulmány jelent meg Magyarországon és külföldön is. Korunkban a társadalmi létet – beleértve az emberek mindennapjainak megélését – az ipari, szolgáltatási technológiák felgyorsult átalakulása s következményei a társadalmi, gazdasági szervezetekben végzett tevékenységek körében új és újabb, ez ideig nem ismert megoldások megismerését teszi szükségessé. Mindez ma már nem „csupán” a szinte folyamatos tanulást követeli meg. Új tudások birtokában új típusú változások követelményei és következményei közt élés mibenlétének megismerésére is szükség van. Ez utóbbi tudással az egyén a változások élvezésére, de elviselésére is felkészülhet.

Nem várható el még az egyetemet végzettek felnőttektől sem, hogy a tudományok szerteágazó valamennyi összefüggése jelentésének ismeretében, alkalmazásuk mikéntjében felkészült legyen. A társadalomtudományok viszont róla, az emberről szólnak. Ahhoz, hogy életük, mint a tudomány (ugyan nagyon eltérő szintű) élvezőinek a lehető legjobb folyamatában megvalósuljon, fel kell ismerniük a befogadás szükségességét, meg kell tanulniuk a befogadás és az alkalmazás mikéntjét. Századunkban ezt sürgeti a veszélyeztetettség növekedése, ugyanakkor a mérhetetlenül elterjedt – megfontolatlanul és szándékosan hamis, hazug ismeretterozítások tömege is. Ne feledjük, hogy ezek a torzulások igen gyakran tudományos jelmezben jelennek meg. Az andragógia-tudomány növekvő feladata, hogy feltárja és kimunkálja azokat a módokat és alkalmazásuk mikéntjét, amelyek segítik az ember eligazodását és cselekvését helyes, érvényes megoldások kialakításában.

Vitára szánom néhány új, talán szokatlan terminus bevezetését, melyek megfogalmazásában nemzetközi, egyben interdiszciplináris irodalmi forrásokra is támaszkodtam. Az írásban kísérletet teszek az egyén (személyiség) életútjának az „aktív-alkotó lét” szempontjából való szakaszolásának andragógiai aspektusú értelmezésére éppen a meghosszabbodott gyerekkor – „pedagógiai létnek” nevezem –, egyben a meghosszabodó életkor jelenségeinek – a jelenségegyüttesből fakadó feszültségek, ellentmondások – függvényében.

A világban „benne-való” lét

Jelen írásnak célja vizsgálni az andragógia-tudomány kiterjesztésének lehetőségét a felnőttképzési értelmezésen túl. Az emberek családi, közösségi és munkahelyi tudatos tevékenysége mibenlétének az értelmezése, és ezzel az andragógia-elmélet kiterjesztése az „alkotó lét” egészére. Ebben az írásban a lét egy aspektusára, az „alkotó létre” szorítkozunk. Alábbiakban meg kell határoznunk egy új fogalom, az „andragógiai-lét” mibenlétét, amelynek közegében az „alkotói-lét” kibontakozik, megvalósul. Az „andragógiai lét” fogalmát később alkalmazom írásomban, alapvetően azt a jelenségvilágot kívánom megközelíteni e terminussal, mely a felnőttek (érett személyiségek, aktív létet élők) tanulásának mind tartalmát, mind az elsajátítás motívumait és eszközrendszerét megkülönböztetik az ún. „pedagógiai lét”¹ tanulási, tanulástámogatási alapelemeitől. Megkülönböztetik akkor is, ha az imént említett „pedagógiai lét” jobbára intézményesült keretek közt zajló tanulási folyamatai is gazdagodtak, fejlődtek, gyakran kitörnek az „iskolásított tudás” inkább passzív elsajátításának ketreceiből, s másfelől az intézményes tanulás határai is a „lifelong learning” jegyében jelentősen kitolódnak az életkorban. (Knausz, 2001; Benedek & Nováky, 2007; Loránd, 2009; Trencsényi, 2009; Csoma, 2011)

¹A fogalmat a későbbiekben úgy használom, hogy a szövegösszefüggésekből tartalma kivilágoljon {Szerző}.

Az emberi cselekvések gondolati tervezést követően, majd annak folyamatában értelmi és érzelmi állapotokban történnek a személyiség által meghatározottan. A személyiség gondolkodását, gondolkodása nyomán kialakított és megvalósított cselekvését meghatározza a léte.

Az andragógiai elméletbe foglalható lét sem pszichológiai, sem szociológiai vonatkozásban nem a lét teljessége. A felnőtt-lét teljességének meghatározó elemeit: a felnőtt családi, közösségi, munkahelyi, állampolgári cselekvéseinek megfontolását, erkölcsi, etikai és társadalmi kötelmeit, szellemi, tárgyi kielégítésük lehetőségét és módját, majd értékelését foglalja magában. Megfontolandó, hogy benne foglaltnak tekintsük – s ha igen – milyen módon az érzelmek körébe tartozó lételemeiket, mint a szeretet, vonzalom, kíváncsiság, ellenszenv; továbbá a család lételemeit: a házastársak érzelmi és munkamegosztási viszonyait, a gyermekek nevelésének érzelmi és pragmatikus vonatkozásait; a rokoni kapcsolatokat stb. A felsoroltak állapota befolyásolja, illetve befolyásolhatja a munkavégzést, a társadalmi, polgári magatartást, de azok tartalmának bonyolultsága, sokrétűsége arra utal, hogy tárgyalásuk meghaladva az andragógiaelmélet vizsgálati lehetőségeit a pszichológia, szociológia, antropológia, közgazdaságtudományi feldolgozások tárgykörében tartoznak, mint annak andragógiai vonatkozásai.

Az ontológiai alapok

Amikor a léttel foglalkozunk, elkerülhetetlen annak ontológiai meghatározásának irodalmáról szólni. Csupán szólni, mert a kérdés az utóbbi száz évben bonyolultabbá vált, mintsem annak részletes tárgyalása lehető lenne ebben az írásban.

A filozófiai meghatározásban: az **ontológia**, más néven léttan, lételmélet, létfilozófia vagy általános metafizika az a filozófiai tudomány, amely a léttel, mint létezés alapjával foglalkozik, azaz elsősorban nem a létezőről, hanem a létről szóló tudomány. Magyar etimológiai szótár megfogalmazásában ontológia: a „lételmélet, a létezés legáltalánosabb törvényeinek bölcseseti tana”. Az informatika fejlesztői és alkalmazói messze járnak már az ontológia eredeti értelmezésétől. Lehet bírálni, amint sokan teszik is, de ma már – amint esetünkben az alkotó-lét alábbi tárgyalásakor – kifejezett állapotában ajánlatosabb elfogadni.

Alan Gilchrist (2003) az ontológia információs problémáira alkalmazott terminológiában keletkezett zavart igyekezett feltárni és csökkenteni. *„A digitális információs tér hatékonyabbá és eredményesebbé tétele érdekében elvégzendő munka mennyisége tudományágak széles körét vonzotta, ami viszont bizonyos fokú zavart okozott az információs problémákra alkalmazott terminológiában. Ez a jegyzet arra törekszik, hogy megvilágítsa a teauruszok, taxonómiák és ontológiák három kifejezését, ahogyan azokat jelenleg többek között az informatikusok, az AI szakemberek és a szemantikus web alapjain dolgozók használják.”* Ehhez az Oxford English Dictionaryből idézi a terminus technicusok meghatározását: *„**Tesaurusz** A tudás „kincsesháza” vagy „raktára”, miként egy szótár vagy enciklopédia. Értelme szerint rendezett szavak vagy fogalmak gyűjteménye, antinómiák és szinonimák szótára. **Taxonómia** Osztályozás, főként általános törvényeivel és alapelveivel összefüggésben, amely a tudománynak, tudományágnak vagy témának része; lényege az osztályozás, vagy kapcsolatos az osztályozással, az élő szervezetek módszeres osztályozásával. **Ontológia** A lét tudománya, a metafizika része; a léttel, a dolgok lényegével vagy a léttel absztrakt voltában kapcsolatos.”*

Thomas Grubert (1993) szerint az ontológia *„egy fogalmi rendszer konszenzuson alapuló, explicit, formális specifikációja”*. Szakadát István, Szóts Miklós, Szaszko Sándor (2006) részletesen tárgyalja Grubert meghatározását. Hogy pontosan mit is értünk a definíció egyes elemein² csupán utalásképpen, kiindulásul (ami nem elégti ki a feldolgozás tartalmának megértését): *„A fogalommal a világ valamilyen létező elemére, összetevőjére, dolgára akarunk utalni úgy, hogy jegyek, tulajdonságok felsorolásával kifejezzük a fogalom tartalmát (intenzióját) és rámutatunk a világ azon*

² Mindezek rövidített kiemelések, amelyek önmagukban nem elégségesek a téma átfogó megismeréséhez, a figyelmet kívánom felhívni a téma tanulmányozására.

konkrét létező dolgaira, amelyek a fogalom terjedelmét (extenzióját) alkotják”. (...) „Az ontológiákba azonban nem pusztán az egyes fogalmakat vesszük fel, hanem rögzítenünk kell a fogalmak közötti kapcsolatokat is. Amikor ilyet teszünk, akkor valamiféle struktúrát építünk a fogalmak halmazán, amivel túllépünk a fogalmak egyszerű felsorolásán, s valamilyen fogalmi rendszerről kell beszélnünk”. (...) „A fogalmainkkal és a velük kifejezhető kijelentéseinkkel úgy kell rögzítenünk a világról szóló tudásunkat, hogy ezt a természetes nyelvektől független formában tegyük meg. Kimondhatjuk a következő fontos tételt: az „... ontológia nyelv független tudásrendszer. Ebből a tételből sok minden következik, de itt csak azt az egy elvárást emelnénk ki, amely szerint az ontológia építéskor szigorúan és egyértelműen el kell választanunk egymástól az ontológiai tudást leíró fogalmi rendszert és az ontológiai tudást valamely konkrét – természetes – nyelven kifejező nyelvi rendszert.” A tanulmányban figyelmeztetnek, hogy világosan el kell különítenünk a filozófiai és az ipari vagy formális ontológiákat egymástól. Számunkra ez a figyelmeztetés fontos, mert az alkotó-lét vizsgálatában, mibenlétében – amint alább tárgyaljuk – mind két ontológia meghatározás jelen van. Számunkra mind kettő fontos, mert az alkotói-lét mibenléte, csak a fentebb már megfogalmazott filozófiai értelmezéssel írható le, míg az alkotó lét megvalósulása a mindennapokban a formális ontológiával értelmezhető. Meg kell jegyeztem, hogy a szociológiairodalom az ebből eredő problémákat, csak szűken tárgyalja.

Az Én, és az önmegvalósítás

Mielőtt rátérnénk az aktív és az alkotó-lét tárgyalására, érdemes áttekinteni az Én és az önmegvalósításnak a pszichológia tudományába foglalt feldolgozását. Az „Én” kiterjedt, és több kérdésben vitatott irodalmának részletes tárgyalása meghaladja jelen írás lehetőségét.

Baumeister, Roy. F. (2010) „... legalább három fontos jelenségtípus biztosítja az Én-lét három alapvető gyökerét”. Ez a fogalmi struktúra még mindig életképesnek tűnik, és ennek a fejezetnek a szerkezeti alapja lesz. Az Én-lét első alapja az önmaga felé forduló tudat, amelyet néha „reflexív tudatnak” neveznek. Tudatában lehetsz magadnak, és tudhatsz dolgokat magadról. Az énlét második alapja az interperszonális kapcsolatok. A sajátlényeg harmadik és egyben utolsó alapja a döntések meghozatala és az irányítás gyakorlása.”

Az „Én, mint több Én-szemponthoz gyűjteménye: struktúra, fejlődés, működés és következmények” című írásban a következőként foglalja össze az Ént: „Mi az én? Ez az ősrégi kérdés meglepő módon kevés figyelmet kap még az azt tanulmányozó kutatók körében is. Véleményünk szerint ennek a fontos kérdésnek a megválaszolása annak elismerésével kezdődik, hogy az én több, kontextusfüggő én-aspektusból áll, amelyek egy egymással összefüggő memóriahálózatban jelennek meg. Ezek az én-aspektusok a fontos, önreleváns célok (pl. reprodukció, teljesítmény, hovatartozás) követésének szolgálatában alakulnak ki, és tükrözik az egyén e területeken megmutatkozó fontos tulajdonságait. Mivel a kontextus aktiválja a célhoz kapcsolódó én-aspektust, az önismeret diszkrét alrégiói bármikor aktiválódnak, ami korlátozza az alapvető személyiségjegyek hatását és alakítja a jelenlegi hatás tapasztalatát. Ennek a megközelítésnek szélesebb körű következményei vannak annak magyarázatára, hogy az én hogyan lehet egyszerre stabil és változó, azokra a feltételekre, amelyek között az énfogalmak fejlődnek és változnak, az én, mint ismert és a tudó megkülönböztetésére, valamint a célok elérésére és az önszabályozó aktusra.”

Csikszentmihályi Mihály „A fejlődés útjai” című tanulmánykötetében ad egy összefoglaló meghatározást az Én kialakulásának következményéről: „Az én kialakulásának elkerülhetetlen következménye, hogy pszichikus energiák birtokba vételére törekszik. Miután kialakul az én, elsődleges célja ugyan az lesz, mint minden más organizmusnak: megvédeni és kiterjeszteni önmagát. Ha nem tartjuk kézben, hamarosan minden energiánkat saját céljaira fordítja, s végül a saját képzeletünk szüleménye irányít minket.” Meghatározza az énünket, hogy mire figyelünk, „De nem csupán az befolyásolja Énünket, amire figyelünk. Az én meghatározó tényezője az is, hogyan rendeződnek az információk az agyunkban.” Ez meghatározza extrovertált vagy introvertált állapotunkat.

Szeriné Dr. Ormándi Erzsébet 2018-ban megjelent munkájában Rogers, Carl munkásságát idézi: a pozitív, egészséges növekedés lehetősége természetes módon megnyilvánul az emberi viselkedésben,

ha ezt nem gátolják ellentétes hatások. Rogers ezt a növekedési folyamatot megvalósításnak vagy aktualizációnak nevezte el, amely részben fiziológiai szinten (például a testi erő fokozása vagy az immunrendszer védekező reakciói), részben pedig a személyiség szintjén (az én fenntartása vagy kiteljesítése révén) zajlik. Ez utóbbi jelenség felfogásában az önaktualizáció, illetve az **önmegvalósítás**.

Az embereket nem csak olyan alapvető hajtóerők vagy fiziológiai szükségletek motiválják, mint a nemiség és az agresszió, illetve az éhség és a szomjúság, hanem lehetőségeik és képességeik kifejlesztésére is legalább akkora szükségük van. A pszichológiai egészség kritériuma a növekedés, az önmegvalósítás, nem egyszerűen az ego kontrollja vagy a környezethez való pusztán alkalmazkodás.

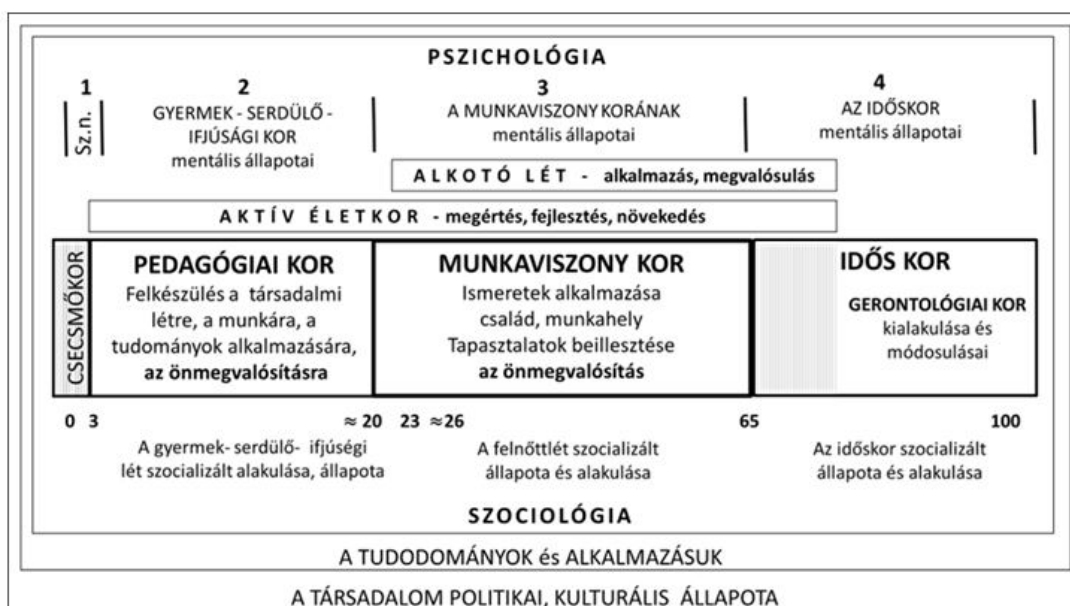
Rogers, Carl (1970) hitte, hogy az emberi szervezet alapvető motiváló ereje az önmegvalósító tendencia – a szervezet arra való törekvése, hogy megvalósítsa és aktualizálja képességeit. Szerinte „... *mindenki rendelkezik a változáshoz szükséges motivációval és képességekkel és maga az egyén a legalkalmasabb annak eldöntésére, hogy a változás milyen irányban történjen*” Szerinte minden ember az énfogalma mentén értékeli önmagát, s szeretne az énképével összeegyeztethető módon viselkedni.

A következőkben tárgyalt aktív életkor, majd az abban kiteljesedő alkotó-lét pozitív tartalmaik kialakulásának elengedhetetlen feldolgozási követelménye az önmegvalósítás szándékának, akaratának felismerése, kialakítása, a szervezet arra való törekvése, hogy megvalósítsa és alkalmazza képességeit. „*A személy nem minden esetben észleli világosan, hogy mely cselekedete vezet személyes növekedéséhez, s melyik nem, de ha egyszer az irány világossá válik, akkor a növekedést fogja választani.*” Rogers ezzel nem tagadja egyéb szükségletek létezését, de azok a szervezet önkitalteljesítésére irányuló motívumok alá rendeli.

Maslow, Abraham (2003) az önmegvalósítás új meghatározását fogalmazta meg, amelyben: „... *egy epizódról van szó, vagy olyan összeszedett pillanatról, amelyben az ember erői különösen hatékony és intenzíven élvezhető módon találkoznak, és amelyben az ember integráltabb, és kevésbé szétesett, nyitottabb az élményre, ideoszinkratikusabb, tökéletesebben kifejező vagy spontán, vagy teljesebben működik, kreatívabb, humorosabban, jobban megtalálja az egóját, függetlenebb az alsóbb szükségleteitől stb. Ezekben az epizódokban jobban önmaga, tökéletesebben valósítja meg a benne rejlő lehetőségeket, közelebb van léte lényegéhez, teljesebben ember.*” Ha alaposabban megfontoljuk Maslow és mások megfogalmazását, kitűnik, hogy ugyanannak a dolognak egy másik megközelítésének a meghatározásáról van szó.

Az aktív életkor és az alkotó-lét értelmezése

1. ábra: Az aktív életkor és az alkotó-lét

(Saját szerkesztés)

A 1. ábra az ember életében az **alkotó-lét** kiterjedését szemlélteti, mint az **aktív életkor** része a pszichológia által meghatározható mentális, és a szociológia által meghatározható szocializált állapotában. Az alábbi feldolgozásban az ember gondolkodását és cselekvéseit a tudományok által meghatározottan, a társadalom politikai, kulturális állapotában kell – amennyire az lehetséges – vizsgálni.

Az aktív életkor

Az ábrán három életszakaszra osztva jelöltem meg az aktív életkor kiterjedését: ez értelmezésben a pedagógiai – a munkaviszony – és az idős kor. Az idős kornak azonban, csak egy részét soroltam ide, ami eltérő hosszúságú lehet az idős ember számos tulajdonsága – szellemi és érzelmi állapota, cselekvési szándékai, lehetőségei és egészségi állapota által meghatározottan. A csecsemőkort követően a gyermek-, serdülő-, ifjúkor hasonló tartalmára hivatkozva a pedagógiai kor megnevezést alkalmaztam. A „pedagógiai alapviszonyt” mint a fejlesztés-fejlődéstámogatás jelenségeivel meghatározó karaktert különbségeivel együtt Karácsony Sándor felfogására alapozva alkalmazta Nagy-Trencsényi is (2012). Vagyis a felkészülés a társadalmi létre, a munkaviszony korára, a tudományok alkalmazásának lehetőségére. A felnőtt kor két szakasza: a munkaviszony kor, majd az idős kor.

Az *aktív életkor* egésze vagy egyes szakaszai lehetnek értékmozzanattal tekintve rájuk pozitívok vagy negatívok. Pozitív, amennyiben a haladó társadalmi törekvéseket, azok környezetének progresszív, fejlődést szolgáló törekvéseit, cselekvéseit megvalósító részvétellel szolgálja. Vitatható, hogy annak a személynek, aki munkáját gondosan végzi, családfenntartási kötelességeinek gondosan eleget tesz, de magát semlegesnek tartva, ám a haladó társadalmi-hatalom szolgálatától is elzárkózik, amelyben él, vajon az alkotó léte pozitívnak ítélnél-e. *Általánosabban fogalmazva: a társadalmi, hatalmi semlegesség elfogadható-e pozitív andragógiai létként.* E kérdés különösen vonatkozik a társadalmi szolgálatást végző munkavállalókra, pedagógusokra, hatalmi szolgáltató intézmények dolgozóira, választott hatalmi résztvevőkre (hangsúlyozottan önkormányzatok tagjaira), jogszolgáltatást ellátókra (bírók, ügyvédek, a hatalom tanácsadói stb.) E kérdés átfogóbb feldolgozása meghaladja ennek a dolgozatnak a határait.

Az alkotó-lét

Ahhoz, hogy az alkotó életkorban a lét vizsgálatával foglalkozni tudjunk szükségesnek tartom egy új fogalom, az alkotó-lét fogalom bevezetését, s ezzel az andragógia fogalmának, alkalmazási területének kiterjesztését (magában foglalva a felnőttképzés elméletét) kísérelem meg érvényesíteni.

A lét mibenléte – a számunkra elfogadható – részben felidézett filozófiai, pszichológiai elméletek értelmezésében: a létezés, hogy vagyok; a lét, ahogyan vagyok a létezésben. A lét a társadalomban valósul meg, annak szerkezetében és aktuális rendszerében. Jelen írásban: az alkotó-lét: a felnőtt lét alkotó éveiben munkabérrel vagy más módon kompenzált munkaviszony,³ az aktív-lét része.

Az „alkotó-lét” megélt állapotai egyszeries és megismételhetetlenek. Az alkotó létről szólunk abban az értelemben, hogy a felnőtt (érett) személyiség ebben az állapotában alakítja ki gondolati cselekvésével a szükséges cselekvésének szükségesnek ítélt értelmét és mikéntjét, majd szervezi meg és végzi azokat. Időlegesen, olykor minden más gondolatáról, élményéről megfeledkezve vagy azok kíséretében nem jut el az aktuális pozitív cselekvésig, hanem válaszokat keres lelki, testi adott állapotára, megváltozott vagy változottnak vélt környezetére és benne magára. Ez az aktus lehet igaz vagy hamis. Pozitív vagy negatív következményei mind alkotó létét, mind általában véve létét azok egymásra hatásukkal összetetten formálja.

A *felnőtt munkaviszonyában* kiteljesedő alkotó-lét mint az élet elválaszthatatlan, egymásra és egymásba épülő, egymást követő szakaszának léte. A biológiai és szellemi önfenntartás és fejlesztés megvalósítására; a gyermek és ifjúsági korban kialakult, majd a felnőttkorban erre felépülő

³ A számunkra elfogadható meghatározást azért alkalmazom, mert bizonyos vonatkozásokban a filozófiai és a pszichológiai elméletek jelen feldolgozásaikban *önmagukban* nem teszik lehetővé a lét mibenlétének andragógiai alkalmazását.

személyiség gondolati cselekvéseivel megformált lét. Ez alakítja a személy társadalmi, közösségi, személyi kötelezettségeinek lehetséges felismerését, befogadását és azok teljesítését.

Valakinek a maga helyzetében, állapotában megnyilvánuló valamilyen létezése és abban való léte a *pszichológia*, a *szociológia* – felnőttkorra vonatkoztatva az *andragógia* tudományos paradigmáival közelíthető meg. A három tudományból építkezve válik kutató- és „*alkalmazott tudomány*” értelmezésre javasolt új diszciplínánk.

A napjainkban értelmezett munkaviszonnyal jellemezhető lét a nyugállományba helyezéssel az emberek nagy többsége életének viszonylag korai időszakában (60-65-ik életév) véget ér.⁴ A családban, a közösségekben, a társadalomban-politikában, a hatalom megítélésében történő részvétel azonban nem. A nyugállományban lévők politikai befolyásolása főként a parlamenti választásokban történő részvételük, társadalompolitikai magatartásuk, megnyilatkozásaik következtében jelentős. Az időskorban kialakuló aktív-lét – az életkor jelentős növekedése következtében – egyre meghatározóbb társadalompolitika- alakítónak válik.

Az aktív életkor által magába foglalt alkotó-lét fejlesztését nagyobb részt a munkakövetelmények és a társadalompolitikai elkötelezettségek szorgalmazzák. Egy társadalom kultúrájának minősége jelentősen függ gazdaságpolitikájától, attól, hogy a hatalom milyen termelési-kultúra kialakulását szorgalmazza és honorálja a gazdasági szerkezet kialakításának támogatásával, finanszírozásával. A polgárok többségének alacsony szintű képzettséggel megvalósítható „alkotó léte” hazánkban – és más, különböző történelmi okokból elmaradtabb országokban – nemkülönben az ezzel járó alacsony jövedelmek elégtelenek az „alkotó-lét” kiterjesztésének arra a szintjére, amelyet a fejlett országokban, mint a társadalom természetes követelményei kialakítottak és ápolnak.

A felnőtt „alkotó létének” *minőségét* legfőképpen az ország kulturális és gazdasági fejlettségének állapotában és változásában élő polgárok ismereteik fejlesztésével lehetővé tett megfontolási és cselekvési képességei formálják. Ebbe beleértjük élethelyzetük kényszereinek felismerését; és – amennyiben felismerik – a hatalom megítélésének képességét és szándékainak kiismerését is.

Az „alkotó-lét” kiterjedése meghaladja – pontosabban meghaladhatja – *a munkaviszonyban eltöltött életkor* kezdetét és befejezését.

Anélkül, hogy elmélyült tárgyalására (jelen írás ezt nem teszi lehetővé) kitérnék Heidegger „Lét és idő” című korszakos (2007) munkájából egy rövid részletet emelnék ki (a 39 §-ból), utalásként arra, hogy a tudomány sokrétűen és visszatérően tárgyalja a lét, a jelenvaló-lét mibenlétét. Ez ily módon a mindennapok tartalmában akár feleslegesnek is tűnhet, amíg a lét megválaszolatlan kérdései nem kényszerítenek az elmélyülésre. „*A világban-benne-lét eredendően és állandóan egész struktúra (...) A jelenvalólét ontológiai struktúrájához hozzátartozik a létmegértés. A jelenvalólét amidőn létezik, létében feltárul önmaga számára. A diszpozíció és a megértés konstituálja e feltárultság létmódját. Van-e a jelenvalólétben olyan megértő diszpozíció, amelyben a jelenvalólét önmaga számára kitüntetett módon feltárul? (...) A feltárulás ama módjának, amelyben a jelenvalólét szembekeverül önmagával, olyannak kell lennie, hogy benne a jelenvalólét maga valamiképpen leegyszerűsítve váljék megközelíthetővé. A benne feltárulttal kell napvilágra jutnia a keresett lét struktúra egészének.*”

Ennek gondolata nem új keletű. A pszichológiai, a szociológiai tudományok számos vonatkozásban tárgyalták és tárgyalják a lét; a létező és a lét, a lét és a tudat mibenlétét. Az alkotó-lét meghatározásakor a kérdést le kell egyszerűsíteni a köznapi-létet leíró fogalom használhatóságára, vagyis a hétköznapi megismerés értelemben tárgyalt létezésben a lét mibenlétére. A hétköznapi megismerés a korábban idézett Maslow meghatározása szerint: „*A hétköznapi megismerés (kogníció) nagyon aktív folyamat. Jellegzetesen érvényesül benne a szemlélő alakítása és válogatása. Ő dönti el, mit akar érzéklni és mit nem. Ő kapcsolja össze saját*

⁴ Több országban a nyugállományba vonultak jelentős része valamilyen kereső elfoglaltságot keres, illetve, ha talál végez. Ezzel meghosszabbítják aktív létüket, de csak egy részüket ösztönzi az aktivitás, a többiek nyugdíjuk kiegészítése kényszeríti.

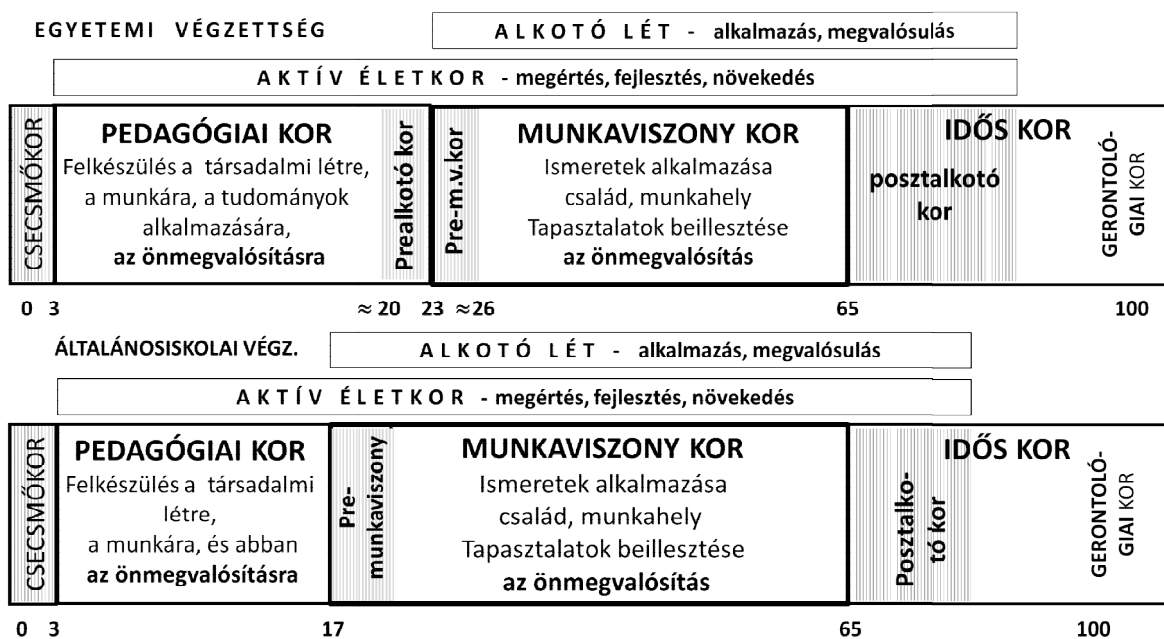
szükségeivel, félelmeivel és érdekeivel, ő szervezi az élményt, újra és újra elrendezve a részeit. Egy szóval dolgozik rajta.”

Heidegger munkáját nem kerülhetjük meg, ha nem is merülhetünk el benne, de jelen helyzetben ő kínál egy megoldási alternatívát: „3. A „lét” (így írja, idézőjelben Sz. J.) magától értetődő fogalom. Használatos minden megismerésben, minden kijelentésben, a létezőhöz való, minden viszonylásban és minden magunkhoz viszonyulásában, és ilyenkor a kifejezés „minden további nélkül” érthető. Mindenki megérti: „az égnek kék színe van”, a „vidám vagyok” és az efféléket.” Majd azzal folytatja: „Csakhogy éppen ez az átlagos érthetőség bizonyítja az érthetelenséget.” Számunkra fontos a hétköznapi megértés fogalmának alkalmazása, hogy a mindennapok tevékenységben megoldásokat tudjunk kialakítani.

Vagyis az élet a születéstől az elmúlásig tartó, mindvégig változó biológiai és szellemi állapot, amely az észleléssel, majd az észleléssel, tapasztalással, tanulással, megismeréssel kialakuló, formálódó állapot, melynek formálója a „pedagógiai korra” épülő „alkotó-lét”.

Az alkotó lét kiterjedése

2. ábra: Az alkotó-lét minőségének különbsége egyetemet végzetek és csak általános iskolát végzetek között

(Saját szerkesztés)

A 2. ábrán az egyetemet végzetek, valamint a középiskolát nem végzetek pre-alkotó életkora és a pre-munkaviszony életkori eltéréseinek jelentőségét kívánom szemléltetni. Az egyetemet végzetek – feltehetően – többségében, de legalább is nagy részében kialakul a pre-alkotó kor, a megszerzett ismereteikkel az alkalmazási szándék a környezetük és-vagy a világ dolgaira.

Az utóbbi közel száz évben az emberek élete, életkörülményei a Föld országainak többségében jelentősen átalakultak. A kérdés megválaszolása, hogy ezzel milyen összefüggésben van a különböző társadalmi berendezkedésű országokban az első „szakasz” az ifjúkori lét a pedagógiai korban, valamint a felnőttélet az úgynevezett időskorral összekötő harmadik szakasz – bár számos részletét a tudományok már tárgyalták – még várat magára. Az országok többségében – ha nem is azonos szinten növekedett a középiskolákban és az egyetemeken végzetek száma. Ugyanakkor jelentősen átalakult, a tudományok átfogóbb alkalmazása a tananyagokban, de az eltérő tudományos megközelítések is.

A tanulás tartalmának tudományos átrendeződés, a 23-24 éves korig történő megnövekedett létszámú tanulók sokaságában alakította át társadalmi létük és a hatalom valóságos megítélését,

vagyis a hatalom törvénybe foglalt követelményeinek, fejlesztést szolgáló céljainak elfogadását vagy bírálatát. Kialakult és növekszik ennek a korcsoportnak a megváltozott társadalmi szerepe, amit már többen felismertek, de még nem dolgozták fel, és amit a *lét bevezető aktív koraként* definiálhatunk.

A pre-alkotó kor

A munkaviszony kezdete előtt a *pre-alkotó kor*, amelyben a fiatal kialakítja a pedagógiai korban elsajátított tartalmaival és a felnőttek megfigyelésével a felnőtt lét iránti érdeklődését. Ennek egyik serkentője lehet a család és azzal együtt (mindig együtt) az iskola – ha tovább: tanul az egyetem – társadalmi létre ösztönző tartalmának megértése, befogadása. Az utóbbi évtizedekben jelentősen növekedett ebbe a „csoportba” tartozók száma. A pre-alkotó kor kialakulásának számos más befolyásolási tényezője (ismeret, élmény) van. Egy adott ország vallásgyakorlási, erkölcs megítélési, de mindenekelőtt a fiatalok által megismert felnőtt lét állapot, illetve annak összehasonlítási lehetősége a más országokban kialakult állapotokkal – és még sok más.

Létszámukat tekintve a felsőfokú képzésben résztvevő pre-alkotó korban élők a kisebbik, de növekvő létszámú csoport (kevés kivétellel) *valamennyi* társadalomban. A nagyobb a főiskolai, egyetemi tanulmányokat nem végzők csoportja, de – az országok többségében – a megelőző évtizedekhez mérten kiterjedtebb felkészítésben részesülnek már. Ennek részletezése elmélyültebb feldolgozást igényel. Itt csupán arra utalok, hogy például a 20. század második felétől a gépi berendezések, gyártástechnológiák fejlődése, az automatika a technikai munkakör elméleti és gyakorlati ismereteinek tudományos tartalmait egyre magasabb szinten, a tudományok alkalmazási ismereteit követően követeli meg. A 20. század első harmadában (az ország fejlettségétől függően előbb vagy azt meghaladóan) a technikus még nem végzett termelőmunkát „a gépen”, az a szakmunkás feladata volt. A 21. század termelő berendezéseinek jelentős többségének kezelése, már magasabb elméleti, technikai felkészültséget igényelt. *Az ipar köznapjaival foglalkozók körében ez ismert, de a társadalomtudományok feldolgozásaiban még kevésbé jelent meg ennek társadalomtudományi feldolgozása*⁵. Ugyanakkor az ipar több területén a technológiai fejlődés, az automatizálás „eredményeként” növekedett a betanított munkások száma. (E kettő között helyezkedik el létszámát tekintve a csökkenő számú iparos (kézműves) alkalmazottak, és vállalkozók száma, valamint a közlekedési alkalmazottak úgynevezett „hatósági vizsgakötelesek” – pl. autóbusz-, kamionvezetők növekvő szükséglete.)

A *pre-alkotó kor* hossza – vagyis egyre korábbi kezdete az ifjú életében egyre nagyobb társadalomról szóló felkészültséget is felhalmoz, és e kompetenciákkal feltehetően sikeresebben tud beilleszkedni munkaköre követelményeibe, sikeresebben tudja megoldani feladatait. Sajnos, ma még nagyon kevés oktatási intézményben tanítanak ún. andragógiai ismereteket a pre-aktív korban. Elterjedéséhez ki kell munkálni az andragógia pre-aktív felkészítési tartalmát.

Mondhatjuk-e, hogy azok számára, akik a középiskola befejezése után már munkavállalók lesznek, a *lét pre-alkotó szakasza* korábban kezdődik? Nem valószínű! Már azért sem, mert – ugyan a felnőtt létük aktív, előkészítő szakaszában (éveiben) élnek –, a felnőtt létnek csak egyik, majdani szakmai összetevőjét kezdik megismerni (ami meghatározza majd létüket), viszont annak a személyiséget formáló társadalmi vonatkozásait, összetevőit csak nagyon kezdetleges állapotukban. A *lét alkotó szakasza* ugyan számukra mint munkavállalók számára megkezdődött, de kialakulása – számos, a felnőttkor ismereti, tapasztalati hiánya következtében még nem. Nem iskolai – egyetemi – tanulmányokon keresztül alakul ki, épül fel, tehát nem szellemi szférában, hanem önmagára utaltan, a környezete által befolyásoltan, kényszerítetten. A kialakulásának kezdetén, vagyis a „pedagógiai kor” felsőfokú képzési szakasza megkezdése előtt megszakad a „pre-alkotó” lét újjáépítése, amennyiben elmaradt szükségletének felismerésére egyáltalán sor kerül. Hozzáteszem: és

⁵ Egy példa: a 20. század megmunkáló gépcsarnokai (esztergagépek, marógépek, gyalugépek és ezek mechanikus automatái stb.) amelyek kiépítése, felújítása az 40-es, 60-as években történt és a szakmunkások tízezreit foglalkoztatta, nagyjából a 70-es 80-as években még működtek, ám mellettük megjelentek a program-vezérelt automaták. A 90-es évek végére teljesen eltűntek. A fejlett ipari országokban mindez másfél, két évtizeddel előbb történt meg. Azzal a technológiával történt mindez, amely a század első harmadában kezdett kialakulni, és nem sokkal több mint egy fél évszázadot jelentett az aktív emberi kor!

amennyiben ennek lehetősége is adottá válik: tartalmi „újraépítésének” kialakítása erős elhatározást követel meg, amennyiben egyáltalán lehetséges. A fiatal munkába állása következtében elmarad a „pre-alkotó” kor személyiség formáló hatása, ahogyan az megtörténhetett volna. Másként történik a munkahelyi felnőtt környezetben zajló ismerkedés új; egy más világ tapasztalatai formálják alkotó létének kialakulását. Allport, G. W. (1980) szerint kialakul az az egyedül álló alkalmazkodás a környezetéhez, a személyiség pszichofizikai rendszerének egyéni belüli dinamikus organizációja, amely az alkalmazkodást meghatározza.

A csupán elemi szintű iskolát végzettek között nagyon kevés azok száma, akikben kialakul a „pre-alkotó” kor. S ha ki is alakul, az más tartalmú, kevésbé elméleti indíttatású, mint a középiskolát végzettek esetében.

A „pre-munkaviszony” kor

Munkaviszonyuk kezdetén a fiatalok összehasonlításokat végeznek, hogy tanulmányaik és a „pre-alkotó” korban kialakult elképzeléseik együttesének mennyiben felel meg a munkahely és a munkakör. A „pre-munkaviszony” kora annál tovább tart, minél nagyobbak a különbségek. Vannak, akiket a különbségek munkahelyváltoztatásra kényszerít. Bárhogyan is alakul, feltételezem, hogy a vezetők alá rendeltség állapota, minősége (elfogadási kényszere, a vezetők magatartásától is függően) a „pre-munkaviszony” meghatározó eleme. Az andragógiai irodalom foglalkozik ezzel az állapottal, fejlesztése azonban elmélyültebb pszichológiai, szociológiai feltárásokat igényel. Ez azért is fontossá vált, mert a munka és környezete mindinkább átalakul, benne, mind több a személyiséget negatívan befolyásoló elemmel.

A poszt-alkotó kor

Az aktív életkor munkaviszonyban eltöltött szakaszát követő létet a lét poszt-alkotó korának nevezhetjük. A „poszt-aktív kor” sokkal bonyolultabbnak tűnik, mint a bevezető aktív kor, és mindaddig tart, amíg személy olyan szellemi-testi állapotba nem kerül, amikor azt már nem tudja gyakorolni. Meg kell jegyezni, hogy a poszt-aktív korban történő kivonulás indokoltsága vitatható is lehet. Ugyanis szándékosan nem lehet felejteni. A poszt-aktív kor tárgyalása persze sokoldalúbb, sem mint itt tárgyalni lehet. Mégis szóba hozzuk, hiszen időszakának terjedelme több évnnyi is lehet, miközben az egyén bizonyára még gyakorol bizonyos családi és társadalmi jogokat.

A jogszabályban értelmezett munkaviszony a nyugalományba helyezéssel az élet ma már viszonylag korai időszakában (60-65-ik életév) véget ér. A családban, közösségekben, a társadalompolitikában, a hatalom megítélésében történő részvétel azonban nem. A nyugalományban lévők hatalom általi befolyásolása a plurális demokráciákra jellemző parlamenti választások következtében jelentős. Növekszik azok száma is ugyanekkor, akik valamilyen szakmai munkával folytatják tevékenységüket.

Az alkotó lét fejlesztésének feltételei, követelményei

Az iskolai tanítás és tanulás más funkcióival egyetemben arra irányul, hogy a gyermeket, serdülőt, ifjút felkészítse a felnőtt életére anélkül, hogy a gyermek, az ifjú ismerné a felnőtt *létet*. Nem tehet másként. (Ennek részletes tárgyalására itt nem térhetünk ki, a vonatkozó pszichológiai, pedagógiai irodalom ezt átfogóan tárgyalja.)⁶ Vannak jó és kellemetlen tapasztalataik a felnőttek cselekvéséről, viselkedéséről, de a pedagógiai korban azoknak indítékait többségében személyiségük által megformált tapasztalataik indítékaival az általuk elképzelt okokkal, tulajdonságokkal igyekeznek feltárni, akarva, akaratlanul iskolai tanulmányaik befolyása által. Az ifjúkor „befejező” éveiben – több dologtól függően, amelyek megformálták az ifjúsági létüket, – az egyetemi hallgatók tanulmányi ismereteik igyekezetével, de csak igyekezve, és az igyekezet lehet megtévesztő is, aminek legfőbb oka, hogy nem ismerik az alkotó lét mibenlétét, kialakítani tartalmát. Sajnos a felnőttek – kevés kivétellel – megannyi tapasztalat szól erről: okkal, ok nélkül titkolják előlük alkotó létük problémáit, nincsenek felkészítve azok megvitatási módjára, szükségességére.⁷ Korunkban néhány évtizede a

⁶V.ö. Berentés (2012)

⁷Az „elhallgatások” s az ennek nyomán keletkező neurózisok szociálpszichológiai elemzése jól ismert, akár a holokauszt-túlélők, akár az 50-es évek terrorjának szenvedői élettörténetének jelzéseit követjük. V.ö. Bárdos-Heller-Vörös (2024), Horváth (2009).

televízió, de nagyobb részt a számítógép elterjedése lehetőséget ad az ifjúságnak a felnőtt lét átfogóbb, de bizonyos, hogy nem mindenben valós ismeretére, és ebből adódóan megértésére. Jelentős mértékben szorította ki az internet és a PC az olvasmányokat, a szépirodalmat az ifjak köréből korából, de tapasztalataink arra utalnak, hogy nagymértékben. Az ifjúságkutatási eredmények erről rendre számot adnak (Nagy 2016). Számos tünet arra utal, hogy ezzel kulturális létük történelmi tartalma nagymértékben sérült, ami társadalmi – egyebek közt a hatalom természetéről szóló – ismereteiknek hiányát, társadalom ítéleteinek, ebbe az értelemben vett torzulását növeli. Ezzel a felkészültséggel, tudati állapotban lépnek be az alkotó korba, ütköznek meg problémáival.

Ismert probléma ez, de az alkotó lét megismerhetőségének lehetősége csak az alkotó lét korában alakul ki. Pontosabban: *azzal, hogy a személy „belépett” az alkotó korban még csak a kezdete az alkotó lét megismerésének, amint azt fentebb tárgyaltuk.* Vagyis alkotó létét ifjúsága kora létének tartalmaival ítéli meg. Ez vezet sokakat, ez gerjeszti sokakban az elszánást az általuk elképzelt, kimunkált változtatások szükségességének elszánt kereséséhez. A keresés sokszor – egyre gyakrabban drasztikus megoldásokat generál, a letargiától a lázadásig.

Vannak a jelen bizonytalanságaiban is a múlt hagyományait ápolni igyekvő családok. Számukra ennek feltétele az elzárkózás a „közélettől”. Ez az elzárkózás (ami különböző módon valósul meg) bárhogy is történjen, kizárja, de legalábbis csökkenti az „aktív” és az „alkotó-lét” megvalósítását. Az utóbbi évtizedben mind több tanulmány tárgyalja ezt a folyamatot, amely országonként kisebb, nagyobb mértékben ugyan eltérő, főként szociológiai valóságukban, de ugyanazon pszichológiai tartalmakkal. A folyamatok pozitív megoldásának kialakítása a hatalmak állapot felismerésének szándékától és kezelési akaratától függ. Ennek a szándéknak a konstruktív kialakítása azonban a társadalomtudományokba ágyazottan, az andragógia tudomány vázolt kiterjesztése nélkül nem bizonyítható megoldhatóan.

Melyek a társadalmi lét általam legfontosabbnak ítélt területei, amelyek az „aktív-lét” és az abban kialakuló „alkotó-lét” fejlesztését megkövetelik?

- *A családi élet, a házasság, párkapcsolat megítélése; A konstruktív családi érdekek, a családtagok érdekek alá rendelésének kialakítása; az adott házasság, párkapcsolat konstruktív alakítására törekvés, nyíltságának és társadalmi rendeltetése összhangjának felismerése és alakítása; a gyermek/ek konstruktív be- és elfogadásához szükséges szülői kötelezettségek teljesítése; kapcsolat a felnőtt gyermekekkel „alkotó-létük” kialakításában; a családi ünnepek megtartásának jelentősége; a házastársak nemi életének felelős alakítása. Az alábbiakban összefoglalt követelmények akár túlzottnak is tekinthetők, azonban fenntartásuk elengedhetetlen, mint amit a andragógiai praxisnak is ki kell fejeznie, amire az andragógiai praxisnak irányulnia kell, különösen, ha a „pedagógiai kor” deficitekkel zárul – erre is megannyi példánk van (Kardos& Trencsényi 2021).*
- *A munkahelyi közösség megismerési akarata; beilleszkedési szándék a munkahelyi közösségbe; konstruktivitás és demokratikus, kritikus munkavállalói szellemiség; a munkahelyi hierarchia elfogadásának vagy elutasításának a család fenntartása követelményei alá rendelése; a munkavégzés közben keletkezett problémák megoldási készsége; a munkavégzéshez tartozó tanulási-képzési kötelezettségének elfogadása, a tanulási nehézségek leküzdésének, fejlesztése.*
- *Közösséghez tartozás szükséglete; a társadalompolitikai közösségi együttműködés vállalása, kulturális közösséghez tartozás igénye; baráti kapcsolatok igénye, gondozása.*
- *A hatalom szükségességének megítélése; a hatalomnak, mint a társadalom biztonságának értelmezése; a regnáló hatalom megítélése; az igazodás vagy elutasítás a megváltozott hatalomhoz; a változás elfogadásának, elutasításának indítékának megfontolása; a nemzethez, régióhoz tartozás szükségességének felismerése.*
- *A világi lét tudata, a világ megismerésének szándéka, a megismerés kiterjesztési lehetőségeinek felismerése.*

- A *kulturális* szolgáltatások iránti igénye; a kulturális szükségletek kielégítése alkalmazott eszközeinek megismerése, a művészeti alkotások iránti igényesség fejlesztése; idegen nyelv megtanulásának igénye; tudatos médiafogyasztás iránti igény.
- A *tudományok* szükségességének megítélése; a tudományok iránti érdeklődésének fejlesztése.

A tudományok alkotó alkalmazása

A társadalomtudományok alkalmazása csak részben a tudósok feladata. Nagyobb részt az arra kiképzett személyek, segítő foglalkozásúak, pszichiáterek, szociológusok, pedagógusok, andragógusok, orvosok, mérnökök feladata. Ugyanakkor – a tudományos kutatásokkal egy időben – az alkalmazók mindennapi tapasztalata is nélkülözhetetlen alapja a tudományok fejlesztésének. Az andragógia tudományát vizsgálva a felnőttképzés és felhasználásának tapasztalatai nem csupán a képzés tartalmára adnak választ, hanem a képzéssel elért változások (eredmények, ha azokat figyelmesen feldolgozzák) a közösségi, társadalmi együttlét, együttműködés tudományosan értékelhető minőségére, mibenlétére is. Az andragógia tudománya és gyakorlata a jelen írásban vázolt, kiterjesztett tartalmával is alkalmasabbá válhat e feladatra, mint a felnőttlét pszichológiai és a szociológiai vizsgálatára szorítózkodó módszerek. Ugyanakkor a pszichológia és a szociológia jelentősen kiterjedt irodalma változatlanul nem foglalkozik (nagyon kevés, utalás tartalmú kivételtől eltekintve) az andragógia elméletével, annak speciális alkalmazási lehetőségeivel, szükségletével. Úgy tűnik – kedvező törekvései erősödnek – hogy több országban az egyetemeken, a tudományos társaságokban az andragógia tudomány fejlesztése s képzése növekszik.

Tudományok alkalmazására nem kiképzett – egyetemi tanulmányokat nem végzett – személyek érdeklődése a tudományok iránt az utóbbi évtizedekben jelentősen növekedett. Az érdeklődés kielégítésének lehetősége is növekedett, azonban a lehetőségek tárgyi biztonsága egyre szélsőségesebb, tudományos elfogadhatósága mind kétségesebb. Főként az internet, de a könyvkiadás, a különböző, magukat tudományosnak hirdető társadalmi csoportosulások rendezvényei, szolgáltatásai – és ezek között a Föld számos országában nem kevés a hatalom által is támogatott megjelenítésű – nagymértékben csökkentik a felnőtt tanulási lehetőségek hasznát, érvényességét. Átfogóbb értelmezésben: a kultúra kiterjesztésével egy időben annak leépítését is nagyban „szolgálhatják” E folyamat hatásának csökkentését – sajnos, megállítást nem – az andragógia funkciójának kiszélesítésével tartom lehetségesnek.

A kiszélesítés módja fentiek szerint: a tudományok korszerű és hagyományos tartalmainak andragógiai megoldásokkal (metodikákkal és motivációval) történő közvetítése a felnőtt polgárok számára. Vagyis végezetül azt mondhatom: az andragógia lehetőségeinek alkalmazásával is elősegíthetjük: nem hagyjuk magára, segítjük a polgárt tudományos ismeretei igényének bővítésében, illetve segítsük ezen igény és képesség kialakulását, karbantartását.

Felhasznált szakirodalom

- Angyal, A. (1958). *Foundations for Science of Personality*, Cambridge Messathusette.
- Atkinson, R. C. & Hilgard, E. (2005). *Pszichológia*. Osiris Kiadó.
- Bárdos, K. & Heller, M. & Vörös, K. (2024). *A holokaust nemzedékei*. Animula.
- Baumeister, R., F. (2010). The Self, In: Baumeister, R., F. & Finkel, E., J. (Eds.), *Advanced social psychology: The state of the science*, Oxford University Press. 139-175.
- Benedek, A. & Csoma, Gy. & Harangi, L. (2002). *Felnőttoktatási és -képzési lexikon*. Szaktudás Kiadóház.
- Benedek, A. & Nováky, E. (2007). Tanulás és tudás a digitális korban. *Magyar Tudomány* 9. sz. 1159-1162.
- Berentés, É. (2012). *Az érett személyiség*. Pro Personal.
- Carver, Ch. S. & Scheier, M., F. (2006). *Személyiségpszichológia*, Osiris.

- Csíkszentmihályi, M. (2007). *A fejlődés útjai – a harmadik évezred pszichológiája*, Nyitott könyvműhely.
- Csoma, Gy. (2001). *Az alkotó elmélet kialakulása és alapproblémái*. URL: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=kihivasok-csoma> (Letöltés: 2024. 08.24.)
- Csoma, Gy. (2011). Az egész életen át tartó tanulás céleszméiről. *Új Pedagógiai Szemle*, 11-12. sz. 35-38.
- Durkó, M. (1998). *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói*, PTE FEEFI, Pécs.
- Gilchrist, A. (2003). Thesauri, taxonomies and ontologies - an etymological note", *Journal of Documentation*, Vol. 59 No. 1., 7-18.
- Heidegger, M. (2007). *Lét és idő*, OSIRIS Kiadó.
- Horváth, S. (2009). *Kádár gyermekei*. Nyitott könyvműhely.
- Juhász, E. & Pető, L. (szerk.) (2020). *Hálózatok a művelődés és a felnőttképzés világában*. Debreceni Egyetem BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Intézete és a Nemzeti Művelődési Intézet.
- Kapp, A. (2018). *Platon's Erziehungslehre, als Pädagogik für die Einzelnen und als Staatspädagogik*. Creative Media Partners, LLC.
- Kardos, F. & Trencsényi, L. (2021). *Festett egek*. Új Helikon.
- Knausz, I. (2001). *A tanítás mestersége*. Iskolafejlesztési Alapítvány.
- Knowles, M. & Holton, E., F. & Swanson, R., A. (2005). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development* (6th ed.). Burlington.
- Locke, J. (2003). *Értekezés az emberi értelemről /1690/*, OSIRIS Kiadó.
- LORÁND, F. (2009). Gondolatok a felnőttképzés társadalmi dimenzióiról. In ZRINSZKY (i.m.) *A megújuló felnőttképzés. Tanulmányok a neveléstudomány köréből*, (23-33.)
- Maslow, A. (2003). *A lét pszichológiája felé*. Ursus Libri.
- Nagy, Á. @ Trencsényi, L. (2012). *Szocializációs közegek a változó társadalomban*. ISZT Alapítvány.
- Nagy, Ád. (2016). *Margón kívül. Magyar ifjúságkutatás*. Excenter Kutatóközpont.
- Pethő, L. (2002). *A felnőttoktatás fogalmának változásai - Racionalizáció és társadalmasítás*, Felnőttoktatási és Művelődésszociológiai Tanulmányok, Budapest.
- Platón (2006). Az állam. Magyar Elektronikus Könyvtár. URL: PLATÓN: AZ ÁLLAM (oszk.hu) (2024. 08. 24.)
- Szabó, J. (2015). Kultúrandragógia. *Kulturális Szemle*, 3. évf. 1. sz. URL: Document (kulturalisszemle.hu) (Letöltés: 2024.08.25.)
- Rogers, C., R. (1970). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Boston.
- Szeriné, O., E. (2018). Önmegvalósítás és elfogadás mint a pszichés fejlődésünk szinterei, *Mindset Pszichológia* URL: Önmegvalósítás és elfogadás mint a pszichés fejlődésünk szinterei (mindsetpszichologia.hu) (Letöltés: 2024. 08.24.)
- Thorpe, M. & Edwards, R. & Hanson, A. (1993). *Culture and processes of adult learning*. Routledge.
- Trencsényi, L. (2009). A lifelong learning mint kihívás a nevelélméleti gondolkodás számára. In: Zrinszky, L. (szerk.) *Megújuló felnőttképzés. Tanulmányok a neveléstudomány köréből*, 53-61.